FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Ústav germánských studií

Mgr. Štěpán Zbytovský, Ph.D.
Ústav germánských studií
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Náměstí Jana Palacha 2
11638 Praha 1

Posudek rigorózní práce

Zdeněk Stejskal: *Peter Handke und Wolfgang Bauer als die wichtigsten Vertreter der Avantgarde im Österreich der sechziger Jahre.* ÚGS FF UK, 2012, 138 s.

Záměr práce je v úvodu vymezen jako literárně dějinný popis rakouské avantgardy v daném období se zvláštním komparativním zaměřením na autory jmenované v titulu coby „zwei bekannteste[] experimentelle[] Autoren der Grazer Gruppe“ (6), z nichž druhému není věnována odpovídající badatelská pozornost. Po stručných biografických medailonech obou spisovatelů načrtává autor logiku výkladu: „zu den Wurzeln de Grazer Avantgarde vorzustoßen und zu erkunden, auf welche Art und Weise und warum eigentlich sich diese Autoren so kontrovers präsentierten.“ (8)

První kapitola (9-28) na základě sekundární literatury i dobových pramenů přehledně kompiluje nástin situace rakouské literatury v 50.-60. letech 20. století. Přitom se z důvodů přehledného vymezení vůči literatuře SRN dopouští snad přílišné schematizace, když výchozí bod západoněmecké literatury po roce 1945 označuje jako „Tabula rasa“ (9), zatímco rakouští autoři žádnou „nultou hodinu“ nezažili. Již od 70. let se odborná literatura převážně shoduje v tom, že i pro Německo po r. 1945 pojem „nulté hodiny“ jako popis historické situace není adekvátní.[1] Poněkud rušivě na mě působí opakovaná argumentace „pocity“ Rakušanů (str. 9, 11). Celkově však kapitola smysluplně nastiňuje otázky, které si literární diskuse této doby kladly – zda existuje rakouská národní literatura, zda vůbec lze mluvit o specifické rakouské identitě, zda a jaké historické vzory jsou po r. 1945 uplatnitelné, jakou roli je přisoudit Rakušanům ve třetí říši etc.

Dále autor přechází ke skice samotného literárního dění této doby. Drží se dělení na dva, resp. tři proudy – konservativnější, experimentální/avantgardistický a střední –, charakterizuje je v principu výstižně a zároveň upozorňuje na heuristickou funkci takového členění. Zdá se nicméně, že pojmy „experiment“ a „avantgarda“ by vzhledem k jejich

[1] Např. GLASER, Hermann. Der Weg nach innen. Kultur der Stunde Null, die keine war. In: *Ende des Dritten Reiches – Ende des Zweiten Weltkriegs*. Hg. von H. E. Volkmann. München / Zürich, 1995, str. 771-794.

odlišným důrazům a dějinám na poli literárních programů od konce 19., resp. začátku 20. století mohly být jasněji odděleny i stručně komentovány.

Spíše slovníkově než v souvislém srovnávacím výkladu jsou připomenuti autoři z pomezí tradiční a avantgardní literatury (von Doderer, Gütersloh, Aichingerová, Bachmannová, Jelineková, Bernhard) – zde by bylo možná funkčnější soustředit se na jejich poetiku a oprostit se od poukazů na jejich vývoj jejich popularity.

Vhodně je poukázáno na inspirační zdroje ve Wittgensteinově filosofii a Vídeňském kruhu, leč tvrzení, že v Rakousku do 50. let neexistovala avantgarda (21), by spíše mohlo být nahrazeno zmínkou o recepci avantgardy v Rakousku – jakkoli ta se konala větší měrou na poli výtvarného umění (futuristické výstava v Schwarzwaldschule Wien v roce 1912-13, formování dnes znovuobjeveného vídeňského kinetismu apod.). Pro literární dějiny je nepochybně významná činnost okruhu konstruktivistického spisovatele a malíře Lajose Kassáka, který ve dvacátých letech vedl ve Vídni avantgardistický časopis *Ma*, v němž publikoval mj. Kurt Schwitters.[2] Naopak u zmíněného Karla Krause (20) by mohl být připojen poukaz na jeho ambivalentní roli kritika většiny jeho avantgardistických současníků a inspirátora avantgardy poválečné.

Avantgardistický proud je představen od počátků po roce 1945 po vídeňský akcionismus dle mého názoru výstižně a zároveň ekonomicky, pouze vydělené „medailonky" Okopenka, Jandla, Mayröckerové a Turrini by bylo možné bezprostředněji zapojit do toku výkladu.

Literárnědějinné shrnutí institucní, estetické i personální stránky působení štýrskohradecké avantgardy nabízí kapitola třetí (str. 29-54). Kromě známých či snadno dohledatelných informací prokazuje autorovu hlubokou znalost problematiky poukazy na méně zřejmé souvislosti a také na vztahy mezi štýrskohradeckou scénou a českou literaturou – například na účast Pavla Kohouta na festivalu „steirischer herbst" (32), jež ovšem není ‚dořečena': kdy k ní došlo a existovaly příp. relevantní kontakty mezi Kohoutem či českou scénou a Forum Stadtpark? Bylo by jistě také zajímavé rozvést prezentaci českých autorů v časopise *manuskripte* 12/1964 (36) o komentář: Jaké místo jim číslo poskytlo a jak jejich tvorbu případně komentovalo?

Následující analýza poetiky „štýrskohradecké skupiny" a prezentace jejích představitelů jsou dle mého velice vyvážené a trefné, pouze bych opět upřednostnil scelení ‚slovníkové' řady medailonů (Frischmuthová, Scharang, Jonke, Roth, Hoffer, Eisendle, Hengster) do souvislého, částečně srovnávacího výkladu. Od publikace tohoto typu bych také očekával odkazy na literaturu o představených autorech – u Gerta Jonkeho (45n) není ani jeden.

[2] K tomu viz PÉTER, Zoltán. *Lajos Kassák, Wien und der Konstruktivismus 1920-26.* Frankfurt a.M., 2010.

Úvodní kapitoly završuje rozbor principů provokace ve štýrskohradeckém okruhu. U hry *Der Herr Karl* (Qualtinger/Merz) diplomant správně konstatuje, že boří stará klišé znázornění Rakouska/Rakušanů, ale s jistým kulturně-dějinným odstupem můžeme o poválečné rak. inovativní literatuře říci, že je do jisté míry nahradila jinými klišé – čehož si ovšem je diplomant vědom, jak ukazuje úvaha o konvencionalizaci či etablování provokace jako běžné součásti kultury (49, 53n.). Konstatuje-li pak autor vliv Vídeňské skupiny a akcionismu (50, 52), měl by jej doložit alespoň jedním příkladem konkrétních kontaktů, vzájemných komentářů či polemik.

K interpretaci Handkova raného díla od „mluvených her" po prózy *Die Hornissen* a *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter* (58-91), jež je obsahem kapitoly čtvrté: Hned na začátku je zmíněno Handkovo nadšení pro dobovou pop-musik a film; nabízí se tedy otázka, jakou roli pro něj hraje popkultura vůbec a jak se případně promítá do jeho tvorby? (na Fiedlerův esej autor vhodně odkazuje v souvislosti s Bauerem na str. 90) Dále: nepotvrdilo Handkovo vystoupení v Princetonu 1966 spíše již existující napětí ve Skupině 47, než že by jej vyvolalo (56)? Práce trefně rozvádí význam formalismu pro Handkovo rané dílo a s tím související důraz na konstruktivní výkon řeči a hru se žánrovými pravidly. Za klíčový programový text považuje *Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms*, stavící se mj. proti triviálnímu realismu, je si ale vědom jeho realistického duktu.

Interpretace tzv. „mluvených her" ukazují ambivalentní fungování jazyka mezi manipulací a otevíráním nových významů – důsledkem je odclonění semantiky jazyka, vedoucí až k negaci divadla na divadle. V interpretaci *Spílání publiku* správně poukazuje na skutečnost, že jazyk zde přese všechno zcizení – nebo právě díky němu – zůstává komunikačním prostředkem. Připomíná spíše negativní vztah k Brechtově epickému divadlu, zřejmou inspiraci u K. Bayera. Nakonec se přiklání k interpretaci, že hra zůstává paradoxně v zajetí divadelní situace, proti níž sama vystupuje. Interpretace hry *Sebeobviňování* přesvědčivě polemizuje s Mayerovou paralelizací s Camusovým *Cizincem* a ukazuje na patrně obecnější problém překladu jazykově experimentálních textů: v českém překladu (Bodláková 1969) se semanticko-akustická rytmizace jazyka – a s ní i jeho sebereflexivnost – vytrácí. V kapitolce věnované *Kasparovi* považuji za přínosný poukaz na analogii se Sapir-Whorfovou hypotézou určenosti myšlení jazykem (na druhou stranu podobné myšlenky najdeme u již zmíněných filosofů ve štýrskohradeckém kruhu ‚přítomnějších', zejm. Heideggera) a na souvztažnost s Marcusovým

konceptem represivní tolerance (který pro prózu naznačil také již Rainer Nägele).[3] Výklad směřuje k tezi „jazyka jako vlastního děje“ Handkových her (77).

V kapitolce věnované románu *Hornissen* svědčí mj. funkční odkazy na díla Weissova či Hildesheimerova o diplomantově širokém přehledu o inovativní literatuře přelomu 60. a 70. let. Přesvědčivá je teze (formulovaná v kritickém pohledu na Rennerovu interpretaci), že v románu je s jazykem problematizováno samo vyprávění spíše než popis a pojmenování (81n). Kapitola k *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter* prochází různé aspekty související s pojmy „Entfremdung“, „Verwirrung“, vrcholící ve schizofrenním rozpolcení Blochovy osobnosti – a na implikace v pojetí jazyka, jehož sepětí označujícího a označovaného se očividně rozpadá spolu s motivací děje a i protagonistovým ‚systémem‘.

Kapitola věnovaná Wolfgangu Bauerovi (88-108) vychází z Karasekovy teze „vědomé triviálnosti“ (89n) jeho textů a absence programového pozadí, „předdefinování“ figur (tamtéž). To může platit pro stranu produkce textu (k jisté nahodilosti utváření děje s. 93n) – a skutečně tedy (ani) zde nelze dobře pracovat s pojmem autorské intence –, přesto se recepce literárního díla nevyhne předpokladu typizace a vnímání fikčních postav jako jistých konceptů. Čtenář jistě identifikuje určité typy i u Bauerových postav – což ovšem diplomant implicitně zohledňuje (95n).

Analýzy čtyř her poukazují na souvztažnosti a paralely s tvrobou Eugena Ionesca a prvky absurdního divadla, na sartrovské reminiscence, prvky pop-artu. Narážky na reálie doby nacismu ve *Schweinetransport* jsou skutečně jednou z mála tematizací této doby ve ‚štýrskohradecké literatuře‘ – nabízí se k diskuzi při obhajobě, jaké důvody tato ‚absence‘ měla. Zajímavá je myšlenka, že právě neinscenovatelnost *mikrodamat* přispěla k jejich dlouhodobé oblibě, ba aktuálnosti. Na to lze navázat tvrzení v kap. k *Magic Afternoon*, že sociální problémy u Bauera – na rozdíl od autorů tzv. Anti-Heimatdichtung – nemají „keine Bedeutung über sich hinaus“, by bylo třeba formulovat srozumitelněji: znamená to, že Bauerova hra se zcela od sociální problematiky odpoutává? Základní teze, že Bauer nechce neblahé stránky společnosti odhalovat, ale pouze demonstrovat, se nicméně jeví jako trefná. Ukazuje se tu např. vliv existencialismu, provokuje Bauer spíše k ‚Selbstannahme‘ za podmínek absurdní existence než k ‚polepšení‘ člověka.

Kapitola 6. srovnává oba autory, připomíná většinou již zmíněné společné a protikladné rysy jejich textů i programů. Akcentuje (a)politický rozměr jejich tvůrčích koncepcí a zejména pojetí řeči, jež vidí v kontextu dějin rakouské reflexe jazyka od Mauthnera přes

[3] NÄGELE, Rainer. Die vermittelte Welt. Reflexionen zum Verhältnis von Fiktion und Wirklichkeit in Peter Handkes Roman „Der kurze Brief zum langen Abschied". In: JAHRBUCH DER DEUTSCHEN SCHILLERGESELLSCHAFT, 19 (1975), S. 389-418.

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
IČ: 00216208
DIČ: CZ00216208
Tel.: (+420) 221 619 244
Fax: (+420) 221 619 241
stepan.zbytovsky@ff.cuni.cz
http://german.ff.cuni.cz

Hofmannsthala, Wittgensteina a meziválečnou modernu až k Wiener Gruppe. Zde přesvědčivě ukazuje silnější sebereflexivnost jazyka u Handka a její důsledky. Sedmá kapitola doplňuje zejm. výklady kap. 2+3 přehledem dějin institucionalizace rakouské avantgardy, jež vyvrcholila ustavením Grazer Autorenversammlung; i vzhledem k překročení vytyčeného časového rámce (do 80. let) působí kapitolka spíše jako douška.

Jazykově a argumentačně je práce na velmi dobré úrovni. V úvodu se ohlašují jen drobné formulační nedostatky. Autorův výklad je místy zbytečně složitě formulován, popřípadě se opakuje implicitně již řečené – např. první věta posledního odstavce na str. 6 – či prostě volí pleonastické obraty (např. „nekompromisně provokuje“, str. 7?). Jinde se uchyluje naopak k nepříliš preciznímu vyjádření: „Die Sprache ist oft zusammenhanglos, wie die Welt herum ist“ (17); „Autoren, die das Sprachliche, also das Linguistische vor dem Inhaltlichen, Erzählenden betonten“ (20) atd.

Shrnutí:

Práce svědčí o důkladné přípravě a schopnosti systematické realizace odborného výkladu. Přes dílčí připomínky a vyslovené otázky se nepochybně jedná o obsahově i co do provedení přínosnou práci, která nabízí kvalitní přehled o rakouské avantgardě 60. let a stejně tak kvalitní – tj. na současnou diskusi napojené – interpretace děl dvou jejích hlavních představitelů. Představuje tak cenný a samostatný příspěvek k poznání zvoleného předmětu. Proto ji bez výhrad ***doporučuji k obhajobě***.

V Praze, 19. 4. 2012

Mgr. Štěpán Zbytovský, Ph.D.
oponent

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
IČ: 00216208
DIČ: CZ00216208

Tel.: (+420) 221 619 244
Fax: (+420) 221 619 241

stepan.zbytovsky@ff.cuni.cz
http://german.ff.cuni.cz